

Kamila Kokot

Biblioteka Politechniki Gdańskiej

e-mail: kamila.kokot@pg.edu.pl

[Mobilność niemobilnego księgozbioru – przypadek Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej¹

DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/0860-7435.27.04>

Abstrakt: Celem artykułu jest zapoznanie czytelnika z zagadnieniem bibliotek cyfrowych oraz przybliżenie struktury i działalności Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej [dalej: PBC]. W drugiej części artykułu ukazano rolę PBC w udostępnianiu cennych kolekcji bibliotecznych – w oparciu o dane statystyczne, ankietę przeprowadzoną wśród użytkowników PBC oraz zapytania kierowane poprzez formularz kontaktowy. Artykuł przedstawia także działania promujące cyfrowe dziedzictwo kulturowe podejmowane za pośrednictwem mediów społecznościowych i we współpracy z lokalnymi instytucjami kultury.

Słowa kluczowe: starodruki, zbiory historyczne, biblioteki cyfrowe, udostępnianie zasobów cyfrowych, Pomorska Biblioteka Cyfrowa

W czasach coraz bardziej powszechnego „otwartego dostępu” do wiedzy, wyników badań naukowych oraz publikacji rodzą się liczne pytania i wątpliwości wśród bibliotekarzy. Czy należy zatrzymywać księgozbiór w magazynach bibliotecznych? Jeśli tak, to jaki rodzaj księgozbioru powinien zostać

¹ Niniejszy artykuł powstał w oparciu o referat wygłoszony na XII Bałtyckiej Konferencji „Zarządzanie i Organizacja Bibliotek” zorganizowanej w dniach 10–11.05.2018 r. w Gdańsku.

„unieruchomiony” w bibliotece? Czy warto promować wśród czytelników trudno dostępną kolekcję? Jakie szanse i zagrożenia wiążą się ze zwiększeniem dostępności do wydzielonej części księgozbioru? Pracownicy związani z tzw. zbiorami specjalnymi nierzadko muszą rozstrzygać pomiędzy szeroko rozumianym dobrem księgozbioru, a prawem użytkowników do coraz bardziej swobodnego korzystania z zasobów dziedzictwa kulturowego.

W dzisiejszych czasach wydaje się, że biblioteki cyfrowe przejęły na siebie ciężar łączenia rosnących potrzeb użytkowników z jednoczesną ochroną wartościowych kolekcji. Starodruki udostępniane w domenie publicznej zyskują drugie życie. Dzięki cyfryzacji zbiorów możliwe staje się pogodzenie postawy dążącej do gromadzenia i ochrony dziedzictwa kulturowego z postulatem nieograniczonego dostępu do treści i dostosowywania jej do własnych potrzeb.

To właśnie chęć rozpowszechnienia trudno dostępnych materiałów legła u podstaw projektów mających na celu stworzenie pierwszych cyfrowych archiwów i bibliotek. Za pierwszą na świecie bibliotekę cyfrową uważany jest projekt stworzony w 1971 r. przez studenta Uniwersytetu w Illinois Michaela Harta, który od publikacji w Internecie *Deklaracji niepodległości Stanów Zjednoczonych* rozpoczął tworzenie cyfrowego zbioru tekstów. Dziś przedsięwzięcie to znane jest pod nazwą „Projekt Gutenberg” (Bednarek, 2016, s. 112). Władysław Marek Kolasa zauważa, że równie dużą rolę w kształtowaniu zarówno bibliotek cyfrowych jak i kultury publikowania w sieci odegrał założony w 1991 r. serwis preprintowy arXiv. Przyniósł on także do rozwoju idei Open Access (2012, s. 69). Spośród licznych inicjatyw należy wspomnieć o Europejskiej Bibliotece Cyfrowej Europeana (europeana.eu) powstałej w 2008 r. Głównym celem Europeany jest gromadzenie i udostępnianie pełnego dziedzictwa kulturowego i naukowego Europy. Ze względu na wyjątkowy charakter kolekcji pełni ona również funkcję wirtualnego muzeum i archiwum, jest także agregatorem metadanych. Użytkownicy mają możliwość przeszukiwania zbiorów kilkuset instytucji z poziomu jednego okna wyszukiwawczego. Kolejnym ważnym przedsięwzięciem jest powołany w 2009 r. przez Bibliotekę Kongresu i wspierany przez UNESCO ogólnonarodowy projekt „World Digital Library”. Intencją jego twórców było stworzenie platformy gromadzącej dziedzictwo naukowe i kulturowe całego świata (Bednarek, 2016, s. 113).

W Polsce początek ery bibliotek cyfrowych przypada na koniec lat 90. ubiegłego wieku. Za pierwszą polską bibliotekę cyfrową uważa się powstałe w 1999 r. Elektroniczne Archiwum Skryptów Uczelnianych Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie (Walek, 2009, s. 40). W krótkim czasie dołączyły projekty Wirtualnej Biblioteki Literatury Polskiej, Polskiej Biblioteki Internetowej, Cyfrowej Biblioteki Narodowej. Jak podaje Marta Bednarek „przeło-

owym wydarzeniem dla rozwoju polskich bibliotek cyfrowych było uruchomienie w 2002 roku Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej (WBC) – pierwszej biblioteki opartej na oprogramowaniu Libra” (2016, s. 114). Było to o tyle ważne, że WBC posłużyła jako wzór dla kolejnych inicjatyw. Dynamiczny rozwój bibliotek cyfrowych zaowocował powstaniem Federacji Bibliotek Cyfrowych (FBC, fbc.pionier.net.pl/)². Podobnie jak w przypadku Europeany, FBC jest agregatorem danych, które następnie przekazuje podmiotom partnerskim, w tym Europeanie. W ten sposób kolekcje polskich bibliotek cyfrowych są szeroko promowane w świecie.

Warto podkreślić, że biblioteki cyfrowe tworzone są przez wiele różnych podmiotów, czasem pojedynczych instytucji, a czasem zorganizowanych w konsorcja zrzeszające większą liczbę partnerów. Nierzadko twórca wpływa na podstawowe założenia przyświecające funkcjonowaniu biblioteki cyfrowej. I tak możemy rozróżnić 3 typy bibliotek cyfrowych:

1. Instytucjonalne – zwykle są tworzone przez jedną instytucję, która w tego typu bibliotece zamieszcza własne wydawnictwa, materiały dydaktyczne, prace naukowe, rozprawy doktorskie i habilitacyjne oraz zdigitalizowane zbiory biblioteczne.
2. Regionalne – tworzone przez jeden lub wiele podmiotów działających w danym regionie. Udostępniają zbiory związane z historią i kulturą regionu oraz rozpowszechniają jego dorobek naukowy.
3. Specjalistyczne – niezależnie od ilości partnerów tworzących taką bibliotekę nadrzędnym celem jest gromadzenie zasobów wiedzy z poszczególnych dziedzin nauki (Walek, 2011, s. 126).

To, co łączy wszystkie biblioteki cyfrowe niezależnie od typu, to misja, jaka przyświeca ich działalności. Władysław Marek Kolasa wymienia 5 najważniejszych przesłanek powstania i rozwoju bibliotek cyfrowych (2009, s. 189). Jako pierwszy i najbardziej szczytny cel podaje chęć archiwizacji i ochrony zbiorów. Autor jako przykład przytacza postępującą w szybkim tempie degradację zbiorów drukowanych od 2. połowy XIX w., które dotyka problem „kwaśnego papieru”. Wydaje się jednak, że cel ten można także rozszerzyć o zbiory starsze – starodruki, które, choć zwykle sporządzane w oparciu o szlachetniejsze materiały, także podlegają destrukcji. Kolejnym motywem, który jednocześnie powiązany jest z pierwszym, jest próba ochrony przed kradzieżą i uszkodzeniem zbiorów. Jako trzeci powód autor wymienia

² FBC jest narzędziem przygotowanym przez Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe, które także zaprojektowało system obsługujący większość polskich bibliotek cyfrowych dLibra.

udostępnianie cyfrowych kopii zbiorów rzadkich i cennych. Dzięki tego typu działaniom znacznie poszerza się grono użytkowników mogących skorzystać z dzieła. Kolasa wskazuje również, że biblioteki cyfrowe udostępniają w swych kolekcjach dzieła z domeny publicznej należące do kanonu kulturowego. I wreszcie, jako piąty czynnik motywujący istnienie bibliotek cyfrowych, podaje udostępnianie szerokiego odbiorcy dzieł lokalnych. To, co równie istotne, to fakt, że biblioteki cyfrowe nie działają w oparciu o motywy komercyjne. Charakter udostępnianych zbiorów, czy to będących w domenie publicznej, czy na zasadach licencji Creative Commons sprawia, że dostęp do materiałów zdeponowanych w bibliotekach cyfrowych jest bezpłatny, choć zdarza się, że do części zbiorów istnieje dostęp tylko z lokalnej sieci danej instytucji lub po uprzednim zalogowaniu się do systemu (Januszko-Szakiel, 2012, s. 128).

Biblioteki cyfrowe w szybkim tempie stały się także rodzajem repozytoriów prac naukowych. Nie dotyczy to tylko cyfrowych bibliotek instytucjonalnych, ale także tych, które udostępniają regionalne dziedzictwo kulturowe (Walek, 2011, s. [125]–137). Rosnąca potrzeba archiwizowania oraz udostępniania materiałów naukowych i dydaktycznych zrównała się w czasie z dynamicznym rozwojem bibliotek cyfrowych w Polsce, przy jednoczesnym niedostatku repozytoriów uczelnianych. Istniejąca w bibliotekach cyfrowych infrastruktura stała się doskonałym punktem wyjścia. W tym zakresie biblioteki cyfrowe spełniły także doniosłą rolę będąc pionierami w promowaniu i oswojaniu idei Open Access oraz licencji Creative Commons (Walek, 2010, s. 15–20; Walek, 2012, s. 22). Nawiązanie współpracy pomiędzy bibliotekami cyfrowymi, a uczelnianymi wydawnictwami zaowocowało zwiększeniem świadomości wśród pracowników naukowych w zakresie korzyści płynących z publikowania w modelu otwartym.

W tym miejscu warto zadać pytanie, skąd tak duża popularność bibliotek cyfrowych? Czy chodzi tylko o chęć posiadania „własnej” biblioteki cyfrowej, która podnosi rangę tworzących ją instytucji, czy o to, że jest wygodnym narzędziem do promocji zarówno zasobu naukowego jak i kulturowego? Motywy te są niezwykle ważnym czynnikiem dla twórców, jednak z punktu widzenia użytkowników istotnych jest jeszcze kilka innych kwestii. Większość polskich bibliotek cyfrowych jest tworzona przez biblioteki uczelni wyższych i renomowane instytucje kultury. Tego typu placówki wśród użytkowników postrzegane są jako wiarygodni dostawcy informacji. Użytkownik biblioteki cyfrowej może mieć zatem pewność, że materiały pochodzą z legalnego źródła i są odpowiednio opracowane pod kątem merytorycznym. Równie ważnym aspektem funkcjonowania bibliotek cyfrowych jest zapewnienie trwałości informacji poprzez długoterminową archiwizację danych oraz bieżące

aktualizowanie oprogramowania (Kolasa, 2009, s. 190–191; Walek, 2011, s. 136). Te wszystkie czynniki wpływają na pozytywny obraz bibliotek cyfrowych wśród odbiorców.

Cele, które przyświecały powołaniu w 2009 r. Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej (PBC, pbc.gda.pl/dlibra), są zbieżne z motywami przedstawionymi powyżej. PBC powstała w ramach projektu „Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Pomorskiego na lata 2007–2013”. Umowa o dofinansowanie projektu została podpisana 29 czerwca 2009 r. Początkowo umowę podpisało 12 partnerów, byli to przedstawiciele uczelni wyższych z terenu Trójmiasta (m.in. Politechnika Gdańska, będąca partnerem wiodącym projektu, Uniwersytet Gdański, Gdański Uniwersytet Medyczny, Akademia Morska w Gdyni) oraz instytucje kultury i nauki, w tym Polska Akademia Nauk Biblioteka Gdańska, a także 3 Biblioteki Pedagogiczne oraz Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. Z założenia PBC miała być odpowiednikiem regionalnej biblioteki cyfrowej, lecz jednocześnie miała spełniać funkcje repozytorium instytucjonalnego. Jest to możliwe dzięki stworzonemu układowi kolekcji. Zakłada on podział kolekcji na kilka kategorii. Użytkownik może przeszukiwać zasoby PBC według instytucji dostarczającej treść, ale równocześnie ma możliwość wyszukać zbiory zgromadzone w następujących kolekcjach: materiały dydaktyczne (kategoria ta gromadzi podręczniki, doktoraty, prace naukowe oraz publikacje z zakresu historii oświaty), publikacje współczesne (gromadzi ona czasopisma wydane po 1945 r.), dziedzictwo kulturowe (należą do niej podkolekcje: rękopisy, stare druki, książki i czasopisma wydane w latach 1801–1945, dokumenty życia społecznego, nuty i fotografie) oraz regionalia. Intencją twórców kolekcji była łatwość i intuicyjność w przeszukiwaniu zasobów. Na kształt kolekcji wpływ mieli wszyscy partnerzy PBC. Na etapie tworzenia układu zbiorów mieli możliwość zgłaszania niezbędnych ich zdaniem podkolekcji. Zbiory PBC kształtują także prywatne osoby oraz wydawnictwa, które choć nie są oficjalnymi partnerami projektu, chcą jednak zamieścić swoje prace w bibliotece cyfrowej. Partnerów PBC można podzielić na 2 kategorie:

1. Instytucje digitalizujące i redagujące zasoby cyfrowe
2. Instytucje zlecające, które nie posiadają własnego sprzętu oraz przeszkolonych redaktorów, jednak dostarczają do koordynatora PBC książki do digitalizacji, lub gotowe pliki do umieszczenia w Internecie (Bednarek, 2016, s. 116).

Z unijnych środków finansowych zakupiony został mobilny skaner, dzięki któremu możliwe było prowadzenie szkoleń z digitalizacji zbiorów wśród wszystkich partnerów w ich jednostkach oraz czasowe wypożyczenia dla

partnerów nieposiadających własnego sprzętu lub dopiero oczekujących na jego zakup. Pomorska Biblioteka Cyfrowa działa na zasadzie partnerstwa. Biblioteka Politechniki Gdańskiej, będąc partnerem wiodącym projektu, koordynuje działania partnerów, przesyła zalecenia odnośnie formatów i rozdzielczości plików, prowadzi szkolenia i warsztaty dla wszystkich członków. PBC pracuje w oparciu o wydany w 2010 r. przez Bibliotekę Narodową dokument *Digitalizacja piśmiennictwa* i tak jak większość polskich bibliotek cyfrowych działa na oprogramowaniu dLibra. PBC ściśle współpracuje z Federacją Bibliotek Cyfrowych (FBC) – dzięki czemu zbiory udostępnione w PBC widoczne są w wyszukiwarkach FBC oraz podmiotów z nią współpracujących. Cały zasób Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej widoczny jest również w Europejskiej Bibliotece Cyfrowej Europeana.

Pomorska Biblioteka Cyfrowa od początku swojej działalności nastawiona była na udostępnianie i szeroką promocję zbiorów, do których dostęp na co dzień jest ograniczony. Takie biblioteki jak: Gdańska Biblioteka PAN, Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego, czy Biblioteka Politechniki Gdańskiej w swoich zasobach posiadają cenne zabytki polskiego i światowego piśmiennictwa. Unikatowe kolekcje, ze względu na swój charakter, a także stan zachowania niejednokrotnie nie mogą być powszechnie udostępniane. Jednak zamknięte w magazynach tracą swoją edukacyjną funkcję, stając się bardziej obiektem muzealnym, niż źródłem informacji. Aby zachować naukowy i edukacyjny charakter księgozbioru wraz z możliwością dalszego udostępniania powstała Pomorska Biblioteka Cyfrowa.

Zanim przytoczone zostaną przykłady przedstawiające wpływ cyfryzacji na zwiększenie mobilności zabytkowych kolekcji bibliotecznych warto odnieść się do zawartego w tytule artykułu znaczenia terminu mobilność. Według słownika języka polskiego mobilność oznacza ruchliwość, zdolność do zmiany miejsca, łatwość przystosowywania się do zmian, umiejętność pracy w różnych miejscach i sytuacjach, elastyczność (*Słownik języka polskiego PWN*, 2018). Pojęcie to doskonale oddaje charakter bibliotek cyfrowych. Międzynarodowy zasięg, bezpośredni dostęp do treści, możliwość wielokrotnego powracania do publikacji oraz stosunkowo krótki czas oczekiwania na pełny tekst sprawiają, że biblioteki cyfrowe są wygodnym narzędziem służącym przekazywaniu i zdobywaniu wiedzy.

Dane statystyczne dostępne na stronie domowej PBC wskazują, że wśród 68 625 do tej pory zdigitalizowanych obiektów³, starodruki w liczbie 3786 pozycji stanowią 5,5% całości kolekcji. Wśród najczęściej wyświetlanych po-

³ Stan na dzień 20.04.2018 r.

zycji starodrucznych znajdują się *Historiæ Romanæ principis libri omnes superstite* z 1659 r., *Zielnik Herbarzem z ięzyka Łacinskiego zowią To iest Opisanie własne imion, kształtu, przyrodzenia, skutkow, y mocy Zioł wszelakich Drzew Krzewin y korzenia (...)* wydany w 1613 r. oraz *Johann Hübners, J. U. L. Vollständige Geographie. T. 2* (1759 r.). Od momentu powstania PBC użytkownicy 246 136 razy wyświetlili zgromadzone na platformie starodruki, co daje ok. 3% wyświetleń wszystkich zbiorów. Czy to wiele? Na podane wielkości należy spojrzeć z szerszej perspektywy. PBC, podobnie jak inne biblioteki cyfrowe, posiada funkcję pobierania plików, zatem użytkownik nie musi za każdym razem korzystać ze strony biblioteki cyfrowej, aby wrócić do interesującej go pozycji. Ponadto prawie ćwierć miliona udostępnień starodruków w ciągu około 7 lat to imponująca liczba, zważywszy na to, że do oryginalnej, papierowej wersji zbiorów zwykle dostęp mają jedynie pracownicy naukowci, lub studenci po uzyskaniu pozytywnej opinii promotora⁴. Dzięki zgromadzonym w PBC cennym zasobom, każdy użytkownik ma możliwość zapoznania się z ich treścią oraz wyglądem zewnętrznym. Partnerzy udostępniający starodruki w PBC szczególnie dbają o jakość cyfrowych plików. Jako przykład można podać działania Biblioteki Politechniki Gdańskiej, która wszystkie swoje starodruki skanuje w rozdzielczości 600 dpi. Pozwala to na ponowne wykorzystanie zasobu, zarówno do celów naukowych jak i do tworzenia prac artystycznych.

Również zbiory historyczne, tj. publikacje wydane między 1801 a 1945 r. cieszą się dużą popularnością wśród użytkowników. Stanowią one ponad 58,5% wszystkich zasobów PBC (w liczbie 8415 woluminów książek, 30 289 woluminów czasopism, 1256 dokumentów życia społecznego oraz 193 fotografie), a wyświetlane były łącznie 3 543 255 razy, co daje 47% wszystkich wyświetleń zbiorów. Na popularność tego zasobu wpływa jego charakter i różnorodność. W kolekcji znajdują się zarówno publikacje dydaktyczne i podręczniki, albumy z dawnymi wizerunkami lokalnych miast, regionalne przewodniki, pocztówki oraz fotografie. Ponadto dużą atrakcję stanowi bogaty zasób lokalnej prasy oraz specjalistycznych zabytkowych czasopism. Najczęściej poszukiwanymi i przeglądanyymi spośród wszystkich podkolekcji w zbiorze dziedzictwo kulturowe jest zasób książek wydanych do 1945 r. (62% wszystkich wyświetleń), a także zbiór historycznych czasopism (29%).

Pomorska Biblioteka Cyfrowa jest ważnym źródłem informacji dla odwiedzającej ją społeczności. Z przeprowadzonej w dniach 26.03.–20.04.2018 r.

⁴ Takie zapisy znajdują się m.in. w regulaminach udostępniania zbiorów specjalnych Biblioteki Politechniki Gdańskiej, Biblioteki Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańskiej Biblioteki PAN.

ankiety⁵ wynika, że 29% użytkowników odwiedza PBC nawet kilka razy w tygodniu. Ta sama wartość pojawiła się przy kolejnych dwóch odpowiedziach: kilka razy w miesiącu oraz kilka razy w ciągu roku. Odpowiedź „rzadziej” podało ok. 10% ankietowanych. Spośród ankietowanych największy odsetek stanowili użytkownicy w przedziale wiekowym 31–40 lat (36%), posiadający wyższe wykształcenie (57,9%). Prawie połowa ankietowanych (44%) na pytanie o wykonywany zawód zaznaczyła odpowiedź „inne” – wśród odpowiedzi pojawiły się takie zawody jak: chemik, architekt, pracownik administracji, pracownik techniczny (te zawody pojawiły się dwukrotnie), a także dziennikarz internetowy, pracownik instytucji kultury, fotograf, muzyk, archeolog i bezrobotny. Dużą grupę stanowili bibliotekarze (26%) oraz pracownicy naukowcy (14,5%). Na pytanie „Do jakiego rodzaju publikacji zagląda Pani/Pan najczęściej?” największą popularnością cieszyła się odpowiedź dotycząca czasopism wydanych do 1945 r. (78%), następnie „starodruki” (73,6%), a także mające tę samą wartość odpowiedzi „czasopisma wydane po 1945 r.” oraz „fotografie i pocztówki wydane do 1945 r.” (76%). Ciekawie kształtuje się odpowiedź na pytanie „Czy dzięki PBC docierała/-ł Pani/Pan do źródeł, na które by Pani/Pan inaczej nie trafiła/-ł, albo które byłyby dla Pani/Pana niedostępne poza biblioteką cyfrową?”. Ponad połowa ankietowanych (55%) odpowiedziała, że bardzo często docierała do nieznanymi wcześniej zasobów. Zaledwie 5% uczestników ankiety wskazało odpowiedź „nigdy”. Co równie ciekawe, ankietowani najczęściej wskazywali gazety i czasopisma wydane do 1945 r. (17%), starodruki (13%) oraz fotografie i pocztówki wydane do 1945 r. (12%), jako te zbiory, które dzięki PBC odkryli. Uzyskane odpowiedzi pozwalają na sformułowanie wniosku, że PBC jest istotnym i wygodnym w użyciu zapleczem informacji dla ankietowanych, zarówno pracowników nauki i kultury, jak i pasjonatów. Spełnia ona także jedno z podstawowych zadań, dla których powstała: szeroko udostępnia i popularyzuje materiały rzadkie, cenne oraz trudno dostępne.

⁵ Badanie zostało przeprowadzone na zlecenie Biblioteki Politechniki Gdańskiej przez wewnętrzną komórkę PG, specjalizującą się w przygotowaniu ankiet. Do dnia 20.04.2018 r. spłynęło 528 odpowiedzi. Do badania nie została wytypowana żadna grupa docelowa, intencją twórców było przeprowadzenie ankiety wśród wszystkich chętnych użytkowników PBC. W związku z tym informacja o ankiecie znalazła się na stronie domowej PBC, Biblioteki PG oraz w mediach społecznościowych. Pomimo dużego zainteresowania badaniem (528 wyników), tylko 38 ankiet zostało wypełnionych do końca. Istnieją 2 możliwości, które mogły wpłynąć na niską ilość pełnych odpowiedzi. 1. jest taka, że temat ankiety nie był wystarczająco atrakcyjny, a przez to mógł znudzić wypełniających. Natomiast 2. możliwość zakłada usterkę w systemie gromadzącym odpowiedzi. Na potrzeby artykułu analizie zostało poddanych 38 w pełni uzupełnionych ankiet, natomiast pozostałe 490 pustych ankiet nie zostało wzięte pod uwagę.

Jednak działalność PBC nie kończy się na digitalizacji i udostępnianiu zbiorów. Niezwykle istotną rolę w udostępnianiu zasobów odgrywa także ich promocja. Nie ma pożytku nawet z najbardziej ciekawej kolekcji, jeśli użytkownicy nie mają pojęcia o jej istnieniu. PBC podejmuje szereg działań mających na celu upowszechnianie swoich cyfrowych zasobów, wspiera także lokalne inicjatywy i przedsięwzięcia. W 2015 r. biblioteka cyfrowa stała się partnerem projektu „Miasto szukam!” organizowanego wspólnie przez Instytut Kultury Miejskiej oraz miasto Gdańsk. Projekt był cyklem warsztatów dla młodzieży mającym na celu popularyzację wiedzy na temat wykorzystania zasobów domeny publicznej. W ramach projektu uczniowie zostali zaproszeni do siedziby PBC na Politechnice Gdańskiej, gdzie mogli z bliska przyjrzeć się procesowi powstawania zasobów cyfrowych. Ponadto w publikacji podsumowującej projekt ukazał się krótki artykuł zachęcający do korzystania z legalnych źródeł kultury przygotowany przez redaktorów PBC. Instytut Kultury Miejskiej stosunkowo często korzysta z kolekcji PBC organizując warsztaty i spotkania dla lokalnej społeczności. Na zorganizowanym w październiku 2017 r. „Stupid Hackaton Polska”⁶ m.in. wykorzystując zasoby PBC uczestnicy projektu mieli za zadanie stworzyć nieszablonową aplikację, obalając tym samym istniejący stereotyp programisty-nudziarza. Kolejną ciekawą formą współpracy PBC z Instytutem Kultury Miejskiej jest zaproponowane partnerstwo w ramach programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Kultura Cyfrowa”, który zakłada promocję zbiorów cyfrowych instytucji z terenu Pomorza poprzez tworzenie tekstów popularnonaukowych, organizację warsztatów i szkoleń.

Funkcjonowanie tekstów kultury w domenie publicznej lub też na licencjach Creative Commons skutkuje ich rozprzestrzenieniem w nieoczywisty sposób. O zasobach PBC mogą dowiedzieć się użytkownicy m.in. strony trojmiasto.pl – jest to portal gromadzący wszelkie informacje z Trójmiasta i całego regionu Pomorza. Wśród ciekawostek opisujących zapomniane lub też nieistniejące już zakątki nierzadko odnaleźć można liczne odwołania do zasobów PBC: artykułów z gazet, pocztówek czy przedwojennych publikacji. Podobną rolę spełnia blog „Z Wrzeszcza” prowadzony przez popularyzatora i badacza historii Gdańska Jarka Wasilewskiego. Autor także chętnie sięga po teksty i fotografie związane z malowniczą dzielnicą Gdańska. Wyjątkowo bogaty zasób fotografii wydobytych ze zbiorów PBC odnaleźć można na portalu Fotopolska, jego zadaniem jest zobrazowanie i opisanie przemian zagospodarowania przestrzennego Polski za pomocą zdjęć, skanów i innych materiałów

⁶ „Stupid Hackaton” to jednodniowe warsztaty dla branży IT organizowane w miastach na całym świecie m.in. w Amsterdamie, Innsbrucku, San Francisco i Toronto. Głównym założeniem spotkania jest zbudowanie nietuzinkowych urządzeń i aplikacji mobilnych.

przedstawiających obecny oraz historyczny widok i rozplanowanie obiektów architektonicznych. Teksty zgromadzone w PBC trafiają również na portale promujące lokalną historię i kulturę. To dowodzi, jak ważną rolę PBC odgrywa przy aktywizacji lokalnej społeczności oraz budowaniu regionalnych więzi.

Pomorska Biblioteka Cyfrowa nie jest projektem hermetycznie zamkniętym. Dzięki formularzowi kontaktowemu użytkownicy mają możliwość skontaktowania się z administratorem, przesłania własnych uwag lub zadania pytania. Napływające pod jeden wspólny adres wiadomości z całego świata są sortowane i kierowane do poszczególnych jednostek w zależności od treści. Użytkownicy pytają o możliwość ponownego wykorzystania treści. Jeśli zachodzi potrzeba, proszą także o lepszą jakość skanów. Pytają także o proveniencję zbiorów oraz o możliwość sporządzenia cyfrowych wersji papierowych publikacji znajdujących się w zasobach partnerów PBC. Starodruki oraz historyczne zbiory PBC trafiają jako materiał źródłowy do publikacji naukowych i artykułów popularyzatorskich. Ilustracje i fotografie zdobią liczne albumy i wystawy, są także wykorzystywane przy produkcji filmów. Jako ciekawostkę warto odnotować, że Sigurd von Kleist, potomek gdańskiego przyrodnika Ewalda Georga von Kleista (1700–1748), wzbogacił informację o swoim przodku, zamieszczoną na stronie Wikipedii, o linki do jego publikacji zdeponowanych w PBC.

Od początku istnienia Pomorska Biblioteka Cyfrowa posiada swój fanpage na portalu społecznościowym Facebook. Strona domowa PBC służy przede wszystkim do deponowania oraz udostępniania zasobów biblioteki cyfrowej, natomiast fanpage wykorzystywany jest w celach informacyjnych i promocyjnych. Ma on także za zadanie kreować pozytywny wizerunek PBC wśród użytkowników. Stale rosnąca liczba obserwujących użytkowników fanpage PBC dowodzi, że zamieszczane posty cieszą się popularnością i są dobrze przyjmowane. Intencją twórców jest popularyzowanie zasobów wszystkich partnerów. W 2016 r. poproszono instytucje partnerskie o przesłanie propozycji zbiorów, które partnerzy chcieliby szczególnie wypromować. Niestety odpowiedzi udzieliło niewiele bibliotek⁷. Nie wpłynęło to jednak negatywnie na dalszy rozwój fanpage'a. Nadal podstawowym zamysłem jest promocja najciekawszych oraz niespotykanych publikacji. Aby zwiększyć oddziaływanie kolekcji, jej propagowanie jest często łączone z działaniami edukacyjnymi, a liczne święta stają się podstawą do zaproponowania czytelnikom ciekawej lektury. Dni Gdańskiej Nauki pozwoliły na przybliżenie sylwetek i dzieł wybitnych gdańszczan. Rocznica nadania praw miejskich Gdyni stała

⁷ Były to: Biblioteka Politechniki Gdańskiej, Gdańska Biblioteka PAN, Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego, Biblioteka Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego. Na bieżąco materiał promocyjny przesyła także Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Gdańsku.

się doskonałą okazją do zaprezentowania przedwojennych publikacji, fotografii i artykułów z prasy codziennej. Marcowe święto liczby pi wydobyło z przepastnych zasobów PBC oryginalne dzieła m.in. Arystotelesa, Isaaca Newtona, Leonharda Eulera. Oczywiście uwadze twórców fanpage'a nie umykają także takie nietypowe wydarzenia, jak: światowy dzień czekolady, święto kota, dzień przytulania bibliotekarza. Te, choć z pozoru błahe i nieco oryginalne, okazje sprawiają, że zarówno sama kolekcja, jak i biblioteka cyfrowa jawią się użytkownikom w sposób atrakcyjny i przyjazny.

Fanpage PBC to również miejsce, gdzie można znaleźć informacje na temat wydarzeń, warsztatów i szkoleń organizowanych w jednostkach partnerskich. Nierzadko udostępniane są posty ze stron partnerów zawiadamiające o wystawach i przedsięwzięciach. Tego typu działalność promocyjna jest doceniana wśród partnerów PBC. Dostrzegając rosnący zasięg i znaczenie fanpage'a wśród użytkowników za jego pośrednictwem prowadzona jest również działalność edukacyjna. Mając świadomość wzrastającej roli idei otwartej wiedzy, PBC promuje postawę otwartości w nauce. Użytkownicy mogą znaleźć posty na temat warsztatów i szkoleń w ramach coraz liczniej organizowanych otwartych tygodni wiedzy i edukacji m.in. Tydzień Otwartego Dostępu, Tydzień Otwartej Edukacji, Tydzień Otwartych Danych Badawczych. Za pośrednictwem PBC użytkownik ma zatem możliwość dowiedzieć się o legalnych materiałach edukacyjnych oraz prawach do ich dalszego użytkowania. Tego typu działanie ma utwierdzić użytkownika, że PBC jest wiarygodnym i profesjonalnym źródłem informacji. W ankiecie, której wyniki zostały przedstawione we wcześniejszych rozważaniach, sprawdzono także, jak użytkownicy odbierają działalność promocyjną prowadzoną na stronach internetowych. Na pytanie: „czy Pomorska Biblioteka Cyfrowa powinna bardziej promować swoje zasoby w Internecie?” 36% użytkowników odpowiedziało, że PBC powinna zintensyfikować działania promocyjne na portalach społecznościowych, 28% badanych wskazało niedostatki w promocji na stronie domowej PBC. Natomiast z dotychczasowego poziomu promocji zadowolonych było 13% użytkowników. Wynikom ankiety warto dokładniej się przyjrzeć, aby w przyszłości móc lepiej dostosować działalność promocyjną do oczekiwań użytkowników. Dobrych wzorców dostarczyć mogą biblioteka cyfrowa Polona oraz Europeana, które popularyzują swoje zasoby na prowadzonych przez siebie blogach.

Opisując podejmowane działania mające na celu upowszechnianie nauki warto także zwrócić uwagę na kraje, z których pochodzą użytkownicy PBC. Dane statystyczne dostępne na stronie domowej PBC podają łączną liczbę

11 819 495 czytelników ze 171 krajów⁸. Największą grupę stanowią użytkownicy z Polski (74,5%), na 2. miejscu znajdują się Niemcy (12,4%), na 3. miejscu są Stany Zjednoczone (2,44%). Użytkownicy z Wielkiej Brytanii obejmują 1,1% ogółu. Można także odnotować użytkowników z Rosji, Francji, Włoch, Hiszpanii, Indii, Filipin, Peru, Rwandy, Libii czy Zambii. Pokazuje to, że wiedza nie zna granic zarówno geograficznych, jak i kulturowych.

Na wstępie artykułu zadano szereg pytań. Niech dla przypomnienia zostaną przytoczone: czy należy zatrzymywać księgozbiór w magazynach bibliotecznych? Jaki rodzaj księgozbioru powinien zostać „unieruchomiony” w bibliotece? Czy warto promować wśród czytelników trudno dostępną kolekcję? Jakie szanse i zagrożenia wiążą się ze zwiększeniem dostępności do wydzielonej części księgozbioru? Obecnie stosowana zasada ograniczonego dostępu do cennych kolekcji (starodruków i zbiorów historycznych) jest słuszną, przy czym w dobie istnienia bibliotek cyfrowych otworzyła się możliwość fizycznej ochrony księgozbioru przy jednoczesnym szerokim udostępnianiu treści przez Internet. Dzięki temu praktycznie żaden księgozbiór nie jest zatrzymywany w magazynach. Cyfrowe wersje nierzadko niczym nie różnią się od swoich papierowych wydań. Ich wysoka jakość sprawia, że użytkownik nie ma potrzeby sięgać do oryginału. Dostępność elektronicznych plików z każdego miejsca i o każdej porze wpływa na to, że użytkownik nie odczuwa istnienia jakiegokolwiek bariery w dostępie. Kolejnym zagadnieniem jest sens promocji trudno dostępnego księgozbioru, a także szanse i zagrożenia związane z szerszym dostępem. Dzięki dobrej organizacji pracy, chęci współpracy oraz odpowiedzialnego podejścia zarówno do jakości cyfrowych wersji, jak również do zasad autorskich praw majątkowych zagrożenia są eliminowane, a promocja przynosi wiele korzyści. Kształtuje pozytywny wizerunek instytucji tworzących bibliotekę cyfrową, edukuje w zakresie legalnego wykorzystania zasobów sieciowych, a także kształtuje i wzmacnia więzi łączące lokalne społeczności. Warto zatem „poruszyć” uwięziony w magazynach księgozbiór.

Bibliografia

- Bednarek, Marta (2016). Prezentacja zbiorów w bibliotece cyfrowej – doświadczenia, problemy, perspektywy. W: B. Żmigrodzka, M. Świrad (red.), *Biblioteka na miarę: przestrożeń, zasoby, usługi* (s. 111–126). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Januszko-Szakiel, Aneta (2012). Polskie biblioteki i repozytoria cyfrowe jako medium w edukacji i nauce. W: J. Aksman, J. Pulka (red.), *Dzieci i młodzież w kręgu oddziaływania mediów i grup rówieśniczych – w i pomimo czasów ponowoczesnych* (s. 127–134). Kraków: Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego.

⁸ Stan na dzień 20.04.2018 r.

- Kolasa, Władysław M. (2009). Biblioteki cyfrowe: wstęp do problematyki. W: E. Górską (red.), *Nowe technologie w bibliotekach publicznych* (s. 183–196). Warszawa: Wydawnictwo SBP.
- Kolasa, Władysław M. (2012). Biblioteki cyfrowe na świecie – powstanie i rozwój. W: M. Janiak, M. Krakowska, M. Próchnicka (red.), *Biblioteki cyfrowe: praca zbiorowa* (s. 66–95). Warszawa: Wydawnictwo SBP.
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Departament Mecenatu Państwa. Biblioteki cyfrowe i książka elektroniczna (e-książka). (2010). Pobrane 20.04.2018, z: <https://nowoczesnapolska.org.pl/wp-content/uploads/2010/03/E-book-raport-dla-Komisji.pdf>.
- Mobilność. W: Słownik języka polskiego PWN. Pobrane 20.04.2018, z: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/mobilno%C5%9B%C4%87.html>.
- Pacholska, Hanna (2012). Zbiory regionalne w bibliotece cyfrowej na przykładzie Bałtyckiej Biblioteki Cyfrowej i Wejherowskiej Biblioteki Cyfrowej. W: J. Czyrek, B. Górna (red.), *Biblioteki cyfrowe: organizacja, prawo, funkcjonowanie* (s. 51–56). Wrocław: Korporacja Bibliotekarzy Wrocławskich.
- Skubala, Elżbieta & Kazan, Anna (2008). Polskie biblioteki cyfrowe na platformie dLibra – zasób w kontekście tworzenia nowoczesnych kolekcji źródeł informacji dla nauk technicznych. W: H. Ganińska (red.), *Informacja dla nauki a świat zasobów cyfrowych* (s. 21–33). Poznań: Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej.
- Walek, Anna (2009). *Biblioteki cyfrowe na platformie dLibra*. Warszawa: Wydawnictwo SBP.
- Walek, Anna (2010). Licencjonowanie zbiorów w bibliotekach cyfrowych – aspekty prawne tworzenia otwartych zasobów. W: J. Czyrek, B. Górna (red.), *Między hybrydą a cyfrą* (s. 15–20). Wrocław: Korporacja Bibliotekarzy Wrocławskich.
- Walek, Anna (2011). Biblioteka cyfrowa jako typ otwartego repozytorium (na przykładzie Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej). W: M. M. Górski, M. Marcinek (red.), *Otwarte zasoby wiedzy – nowe zadania uczelni i bibliotek w rozwoju komunikacji naukowej. Materiały konferencyjne Kraków-Zakopane, 15–17 czerwca 2011* (s. 125–137). Kraków: Biblioteka Politechniki Krakowskiej.
- Walek, Anna (2012). Rola bibliotek naukowych w propagowaniu inicjatywy Open Access w Polsce. W: J. Czyrek, B. Górna (red.), *Biblioteki cyfrowe: organizacja, prawo, funkcjonowanie* (s. 19–24). Wrocław: Korporacja Bibliotekarzy Wrocławskich.

A case study of Pomeranian Digital Library, or how to make a “non-mobile” library collection mobile

ABSTRACT: The article discusses the rise and evolution of digital libraries. It also focuses on the structure and function of the Pomeranian Digital Library. The author highlights the role of the Pomeranian Digital Library in popularizing and promoting precious library collections. The description was based on data analysis, Pomeranian Digital Library User Survey and a questionnaire created with the contact form.

KEYWORDS: early printed books, historical prints, digital libraries, sharing digital resources, Pomeranian Digital Library

